ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ WALTER VAN GERVEN της 28ης Νοεμβρίου 1990 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

Ιστορικό

1. Η Ειρήνη Βλασσοπούλου, ελληνικής ιθαγενείας, έλαβε το πτυχίο νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1977. Το 1982, μετά από εξετάσεις για την απόκτηση της άδειας ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου, διορίστηκε δικηγόρος στο Πρωτοδικείο Αθηνών. Το 1982 επίσης, στο Πανεπιστήμιο του Tübingen, υποστήριξε, magna cum laude, τη διδακτορική διατριβή με τίτλο *Der eheliche Hausrat im Familien- und Erbrecht.* Η διατριβή αυτή αφορούσε το γερμανικό δίκαιο και, μεταξύ 1978 και 1981, για να προετοιμάσει την υποστήριξη της διατριβής της, η Βλασσοπούλου παρακολούθησε ορισμένα μαθήματα γερμανικού δικαίου στη νομική σχολή του Tübingen.

Στις 9 Νοεμβρίου 1984, της δόθηκε η άδεια να χειρίζεται νομικές υποθέσεις τρίτων και να παρέχει νομικές συμβουλές (Rechtsberatung) κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, εδάφιο 2, σημείο 5, του Rechtsberatungsgesetz (νόμος περί των νομικών συμβούλων)[1], όσον αφορά το ελληνικό και το κοινοτικό δίκαιο. Από τον Ιούλιο του 1983, χειρίζεται και υποθέσεις γερμανικού δικαίου σε συνεργασία με δύο δικηγόρους του Μανχάιμ μαζί με τους οποίους διατηρεί επίσης γραφείο. Μολονότι εξακολουθεί να είναι εγγεγραμμένη στον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών και εξακολουθεί να ασκεί εκεί το επάγγελμά της, το κέντρο της επαγγελματικής της δραστηριότητας βρίσκεται στο Μανχάιμ. Ενώπιον του παραπέμποντος δικαστηρίου ανέφερε ότι, όσον αφορά την ενασχόλησή της με το γερμανικό δίκαιο, χειρίζεται αυτοτελώς υποθέσεις και έχει επαφές με τους πελάτες, έστω και αν αυτό γίνεται υπό την ευθύνη και τη διεύθυνση ενός από τους δύο γερμανούς δικηγόρους με τους οποίους συνεργάζεται. Τέλος, αναφέρει ότι εκτός από τη διατριβή της δημοσίευσε στη γερμανική επιθεώρηση *IPRax* δύο άρθρα σχετικά με το ελληνικό δίκαιο.

2. Στις 13 Μαΐου 1988, η Βλασσοπούλου ζήτησε άδεια ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος και το διορισμό της ως δικηγόρου (Rechtsanwalt ή, στην περίπτωσή της, Rechtsanwältin) στο Amtsgericht (Ειρηνοδικείο) του Μανχάιμ, καθώς και στα Landgerichten (Πρωτοδικεία) του Μανχάιμ και της Χαϊδελβέργης. Ωστόσο, η αίτηση αυτή απορρίφθηκε από το Ministerium für Justiz, Bundes- und Europaangelegenheiten (Υπουργείο Δικαιοσύνης, ομοσπονδιακών και ευρωπαϊκών υποθέσεων, στο εξής: Υπουργείο) της Βάδης-Βυρτεμβέργης, με το αιτιολογικό ότι η αιτούσα δεν πληρούσε τις κατά το άρθρο 4 του Bundesrechtsanwaltsordnung[2] (Ομοσπονδιακή κανονιστική ρύθμιση περί δικηγόρων, στο εξής: BRAO) επιβαλλόμενες προϋποθέσεις για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος, δηλαδή τα προσόντα για να ασκεί δικαστικά καθήκοντα.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

1 — Νόμος της 13ης Δεκεμβρίου 1935 (BGBl. III, σ. 303).

2 — BGBl. 1959, I, σ. 565, που τροποποιήθηκε με νόμο της 13ης Δεκεμβρίου 1989 (BGBl. 1989, I, σ. 2135).

Κατά τον Richtergesetz[3] (νόμος περί δικαστών), τα προσόντα αυτά λογίζονται ως κτηθέντα μετά από παρακολούθηση νομικών σπουδών σε γερμανικό πανεπιστήμιο, επιτυχία στην πρώτη κρατική εξέταση (Erstes Staatsexamen) και τη συμπλήρωση πρακτικής άσκησεως (Vorbereitungsdienst), κατά το πέρας της οποίας ο υποψήφιος υποβάλλεται σε δεύτερη κρατική εξέταση (Zweites Staatsexamen).

Η Βλασσοπούλου προσέβαλε την άρνηση αυτή και ζήτησε την έκδοση δικαστικής αποφάσεως, αλλά το αίτημά της απορρίφθηκε από το Ehrengerichtshof (Συμβούλιο του δικηγορικού συλλόγου). Κατόπιν αυτού, η Βλασσοπούλου άσκησε αναίρεση κατά της απορριπτικής αποφάσεως ενώπιον του Bundesgerichtshof, το οποίο υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει προς την ελευθερία εγκαταστάσεως που προβλέπει το άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΟΚ το γεγονός ότι στον υπήκοο της Κοινότητας — ο οποίος έχει ήδη άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου και εργάζεται ως δικηγόρος στο κράτος καταγωγής, στο δε κράτος υποδοχής έχει από πέντε ήδη έτη άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος του Rechtsbeistand (νομικού συμβούλου και παραστάτη) και εργάζεται επίσης σε δικηγορικό γραφείο του κράτους αυτού — χορηγείται η άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου στο κράτος υποδοχής μόνο κατά τη νομοθεσία του κράτους υποδοχής;»

3. Η προηγηθείσα ανάπτυξη επιτρέπει να καθοριστεί σαφώς το νομικό ζήτημα που τίθεται εν προκειμένω: Οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελευθερίας εγκαταστάσεως παρέχουν τη δυνατότητα σε κράτος μέλος (κράτος μέλος «υποδοχής») να αρνείται στους υπηκόους άλλου κράτους την πρόσβαση σε επάγγελμα (εν προκειμένω το επάγγελμα του δικηγόρου) για τον μόνο λόγο ότι τυπικά δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις που επιβάλλει αυτό το κράτος μέλος στους υπηκόους του; Ή, αντιθέτως, υφίσταται υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη τα προσόντα και η πείρα που αποκτήθηκαν σε άλλο κράτος μέλος ή στο κράτος μέλος υποδοχής και να εξετάζεται αν αντιστοιχούν στα προσόντα και την πείρα που απαιτούνται από το κράτος μέλος υποδοχής;

Προτού εξετάσω τις παρατηρήσεις που κατατέθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου, και για να αποφευχθεί κάθε παρεξήγηση, αναφέρω ότι το νομικό ζήτημα που τίθεται αφορά την ελευθερία εγκαταστάσεως και όχι την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών. Με άλλα λόγια, το ζήτημα δεν είναι αν η Βλασσοπούλου μπορεί να προσφέρει τις υπηρεσίες της ως ελληνίδα δικηγόρος σε πελάτες στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας (άλλωστε, έχει προς τούτο τη σχετική άδεια δυνάμει της οδηγίας 77/249/ΕΟΚ[4])· πρόκειται μάλλον για το ζήτημα της εγκαταστάσεως στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας υπό την ιδιότητα του δικηγόρου, κατά την έννοια της νομοθεσίας του κράτους αυτού, δηλαδή να έχει το δικαίωμα να φέρει τον τίτλο και να ασκεί το επάγγελμα του Rechtsanwalt (δικηγόρου).

Ούτε και μπορεί (ακόμη) να δοθεί απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα με παραπομπή στους κανόνες που θεσπίζονται με την οδηγία 89/48/ΕΟΚ, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών[5], διότι η προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας αυτής στο εσωτερικό δίκαιο λήγει στις 4 Ιανουαρίου 1991[6].

3 — Ο ισχύων σήμερα νόμος δημοσιεύθηκε στις 19 Απριλίου 1982 (BGBl. I, σ. 713).

4 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1977, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους (ΕΕ ειδ. έκδ. 06/001, σ. 249).

5 — Οδηγία του Συμβουλίου της 21ης Δεκεμβρίου 1988 (ΕΕ 1989, L 19, σ. 16).

6 — Στις 6 Ιουλίου 1990, η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας θέσπισε νόμο περί εφαρμογής της οδηγίας (βλ. BGBl. 1990, I, σ. 1349), ο οποίος όμως θα αρχίσει να ισχύει από 1ης Ιανουαρίου 1991 (βλ. άρθρο 6 του εν λόγω νόμου).

Παρατηρήσεις που κατατέθηκαν ενώπιον του Δικαστηρίου

4. Η Γερμανική και Ιταλική Κυβέρνηση, καθώς και το Υπουργείο προτείνουν να δοθεί αρνητική απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα, παραπέμποντας σχετικώς στη διάταξη του άρθρου 52, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης και στη νομολογία του Δικαστηρίου περί του δικαιώματος εγκαταστάσεως.

Ας διαβάσω καταρχάς το άρθρο 52, δεύτερο εδάφιο. Αυτό ορίζει ότι:

« Η ελευθερία εγκαταστάσεως περιλαμβάνει την ανάληψη και την άσκηση μη μισθωτών δραστηριοτήτων (...) σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται από τη νομοθεσία της χώρας εγκαταστάσεως για τους δικούς της υπηκόους (...) »

Η Γερμανική και Ιταλική Κυβέρνηση, καθώς και το Υπουργείο παρατηρούν ότι, αντίθετα από τις διατάξεις περί ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, οι διατάξεις περί της ελευθερίας εγκαταστάσεως βασίζονται στην αρχή δυνάμει της οποίας το πρόσωπο το οποίο εγκαθίσταται σε άλλο κράτος μέλος υπόκειται καταρχήν στο κράτος μέλος υποδοχής σε όλες τις υποχρεώσεις που αυτό το κράτος μέλος επιβάλλει στους υπηκόους του. Εξάλλου, υποστηρίζουν ότι, ελλείψει ειδικών κοινοτικών κανόνων στον τομέα αυτόν (όπως στην προκειμένη περίπτωση), κάθε κράτος μέλος είναι ελεύθερο να ρυθμίζει την πρόσβαση σε ένα επάγγελμα και την άσκηση του επαγγέλματος αυτού στο έδαφός του, εφόσον οι κανόνες που αυτό καθιερώνει δεν έχουν αποτελέσματα εισάγοντα διακρίσεις έναντι των υπηκόων των άλλων κρατών μελών. Θεωρούν ότι οι αποφάσεις Klopp [7] και Gullung [8] επιβεβαιώνουν την άποψη αυτή. Εκ τούτου συνάγουν ότι για να γίνει δεκτή ως δικηγόρος (Rechtsanwältin) στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, η Βλασσοπούλου πρέπει να συμμορφωθεί προς τους κανόνες που έχουν εφαρμογή στους γερμανούς υπηκόους, δηλαδή, οφείλει να εκπληρώσει τις προϋποθέσεις εξετάσεως και πρακτικής ασκήσεως που επιβάλλει ο Richtergesetz. Κατά τους ισχυρισμούς πάντοτε του Υπουργείου, δεν υπάρχει άλλωστε διαδικασία που θα επέτρεπε να αναγνωριστούν τα προσόντα και η πείρα που αποκτήθηκαν κατ' άλλο τρόπο ή να εξετάζεται η αντιστοιχία τους προς τις προϋποθέσεις που επιβάλλει ο Richtergesetz.

5. Το κύριο στοιχείο της επιχειρηματολογίας της Βλασσοπούλου μπορεί να διατυπωθεί ως εξής. Εφόσον έχει ήδη την άδεια να ασκεί το δικηγορικό επάγγελμα στην Αθήνα, όπου εξακολουθεί να είναι εγγεγραμμένη, επιθυμεί τώρα να εγκατασταθεί επίσης ως δικηγόρος στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Μολονότι οι προϋποθέσεις εξετάσεως και πρακτικής ασκήσεως που επιβάλλει ο Richtergesetz εφαρμόζονται αδιακρίτως στα πρόσωπα γερμανικής ιθαγενείας και στους υπηκόους άλλων κρατών μελών, η Βλασσοπούλου υποστηρίζει ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν μπορεί να εφαρμόζονται σε δικηγόρο άλλου κράτους μέλους χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα επαγγελματικά και ακαδημαϊκά προσόντα που απέκτησε ήδη ο δικηγόρος αυτός και ειδικότερα οι γνώσεις ως προς το δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής. Με άλλα λόγια, η Βλασσοπούλου δεν αμφισβητεί ότι κράτος μέλος έχει το δικαίωμα να απαιτεί ορισμένα ακαδημαϊκά και επαγγελματικά προσόντα για την πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου, αλλά το γεγονός ότι οι υπήκοοι άλλων κρατών μελών δεν μπορούν να εκπληρώσουν τις προϋποθέσεις αυτές παρά με έναν και μοναδικό τρόπο. Κατά τη Βλασσοπούλου, η τελευταία αυτή απαίτηση συνεπάγεται αδικαιολόγητο περιορισμό της ελευθερίας εγκαταστάσεως, που μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με εξέταση της ισοτιμίας των ακαδημαϊκών και επαγγελματικών προσόντων των αλλοδαπών δικηγόρων και επιτρέποντας σ' αυτούς, ενδε-

7 — Απόφαση της 12ης Ιουλίου 1984, 107/83, Ordre des avocats au barreau de Paris κατά Klopp (Συλλογή 1984, σ. 2971).

8 — Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1988, 292/86, Gullung κατά Conseil de l' ordre des avocats du barreau de Colmar (Συλλογή 1988, σ. 111).

χομένως, να προσκομίσουν την απόδειξη, με μία και μόνο δοκιμασία επάρκειας, ότι συγκεντρώνουν τα απαιτούμενα προσόντα. Εξάλλου, δήλωσε ότι είμαι έτοιμη προς τούτο.

Η νομολογία ως προς την ελευθερία εγκαταστάσεως

6. Θα ήθελα να υπομνήσω προκαταρκτικά ότι η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων που καθιερώνει το άρθρο 52 συνιστά συγκεκριμένη εφαρμογή της αρχής της ισότητας του άρθρου 7 της Συνθήκης, που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο των βάσεων της Κοινότητας, ήτοι την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών, των εμπορευμάτων και την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων. Με τη νομολογία του ως προς ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, την ελευθερία εγκαταστάσεως, την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, το Δικαστήριο έκρινε ήδη από πάρα πολύ καιρό ότι οι κανόνες περί ίσης μεταχειρίσεως απαγορεύουν όχι μόνον τις πρόδηλες δυσμενείς διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, αλλά και όλες τις συγκεκαλυμμένες μορφές διακρίσεως οι οποίες, κατ' εφαρμογή άλλων κριτηρίων διακρίσεως, καταλήγουν στην πράξη στο ίδιο αποτέλεσμα [9]. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η ερμηνεία αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα μιας των θεμελιωδών αρχών της Κοινότητας [10]. Ακριβώς, προκειμένου να διαφυλάξει την πρακτική αποτελεσματικότητα των βάσεων της Κοινότητας το Δικαστήριο έκρινε ακόμη ότι οι εθνικοί κανόνες, οι οποίοι παρεμποδίζουν σε πολλά κράτη μέλη την εγκατάσταση στο έδαφος της Κοινότητας χωρίς να είναι δυνατή η προς τούτο επίκληση αντικειμενικής δικαιολογίας, έστω και αν δεν συνεπάγονται αμέσως διαπιστούμενες διακρίσεις λόγω ιθαγενείας, είναι ωστόσο ασυμβίβαστοι με το κοινοτικό δίκαιο. Όσον αφορά το δικαίωμα εγκαταστάσεως, η αρχή αυτή προκύπτει κυρίως από την απόφαση Klopp και την απόφαση Wolf και Dorchain και, σε μικρότερο βαθμό, από την απόφαση Gullung.

7. Η απόφαση Klopp αφορούσε έναν Γερμανό δικηγόρο ο οποίος είχε ζητήσει να εγγραφεί στον δικηγορικό σύλλογο Παρισιού. Η εγγραφή όμως δεν έγινε δεκτή με το αιτιολογικό ότι αυτός είχε ήδη επαγγελματική κατοικία δικηγόρου σε άλλο κράτος μέλος (δηλαδή στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας). Η γαλλική νομοθεσία και ο οργανισμός του δικηγορικού συλλόγου του Παρισιού προέβλεπαν σχετικώς ότι ο δικηγόρος μπορούσε να έχει μόνο μία επαγγελματική κατοικία, η οποία έπρεπε να βρίσκεται στην περιφέρεια του δικαστηρίου στο οποίο ο δικηγόρος είναι διορισμένος. Ο γαλλικός δικηγορικός σύλλογος και η Γαλλική Κυβέρνηση υποστήριξαν ενώπιον του Δικαστηρίου ότι, όσον αφορά την άσκηση της ελευθερίας εγκαταστάσεως, το άρθρο 52 παραπέμπει στους όρους που καθορίζει το κράτος μέλος εγκαταστάσεως. Εφόσον ο επίδικος περιορισμός εφαρμοζόταν αδιακρίτως τόσο στους γάλλους υπηκόους, όσο και στους υπηκόους των άλλων κρατών μελών, ουδόλως συνιστούσε δυσμενή διάκριση. Το Δικαστήριο έκρινε (σκέψη 17 της αποφάσεως) ότι από τη διάταξη και από τα συμφραζόμενα του άρθρου 52 της Συνθήκης ΕΟΚ προκύπτει ότι, ελλείψει ειδικών συναφών κοινοτικών κανόνων, κάθε κράτος μέλος είναι ελεύθερο να ρυθμίζει την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος στο έδαφός του. Αλλά, το Δικαστήριο πρόσθεσε:

9 — Για πρώτη φορά με την απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 1974, 152/73, Sotgiu κατά Deutsche Bundespost (Rec. 1974, σ. 153 σκέψη 11), η εθνική νομοθεσία δεν μπορεί να υποβάλλει τους εργαζομένους σε διαφορετική μεταχείριση διότι δεν κατοικούν στο εθνικό έδαφος, που επιβεβαιώθηκε πρόσφατα με την απόφαση της 30ής Μαΐου 1989, 33/88, Allué κατά Università delgi Studi di Venezia (Συλλογή 1989, σ. 1591, σκέψη 11), ο περιορισμός, με ιταλικό νόμο, της διάρκειας απασχολήσεως των λεκτόρων ξένης γλώσσας στο πανεπιστήμιο, περιορισμός ο οποίος δεν εφαρμόζεται στο υπόλοιπο προσωπικό των πανεπιστημίων, συνιστά έμμεση διάκριση λόγω ιθαγενείας δεδομένου ότι μόνον 25 % των ενδιαφερομένων λεκτόρων έχουν την ιταλική ιθαγένεια.

10 — Βλ. την απόφαση Sotgiu, που παρατέθηκε ήδη στην προηγούμενη υποσημείωση, σκέψη 11.

« Πάντως, ο κανόνας αυτός δεν σημαίνει ότι η νομοθεσία ενός κράτους μέλους μπορεί να υποχρεώσει έναν δικηγόρο να έχει μια μόνη εγκατάσταση σε ολόκληρο το κοινοτικό έδαφος. Τόσο αυστηρή ερμηνεία θα είχε πράγματι ως αποτέλεσμα ότι ο δικηγόρος, άπαξ και εγκατασταθεί σε συγκεκριμένο κράτος μέλος, δεν μπορεί πλέον να επικαλεσθεί τις ελευθερίες της Συνθήκης, προκειμένου να εγκατασταθεί σε άλλο κράτος μέλος, παρά μόνο αν εγκαταλείψει την ήδη υφιστάμενη εγκατάστασή του » (σκέψη 18).

Η κρίση αυτή επιβεβαιώνεται με την παραπομπή στη διάταξη του άρθρου 52 το οποίο, κατά το Δικαστήριο, καθιερώνει γενική αρχή δυνάμει της οποίας το δικαίωμα εγκαταστάσεως συνεπάγεται επίσης τη δυνατότητα δημιουργίας και διατηρήσεως, εφόσον τηρούνται οι επαγγελματικοί κανόνες, περισσότερο από ένα κέντρο δραστηριότητας στο έδαφος της Κοινότητας (σκέψη 19). Όσον αφορά ειδικότερα την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος, το Δικαστήριο έκρινε ότι το κράτος μέλος υποδοχής έχει ασφαλώς το δικαίωμα να απαιτεί από τους δικηγόρους οι οποίοι είναι εγγεγραμμένοι σε δικηγορικό σύλλογο στο έδαφός του να ασκούν τις δραστηριότητές τους κατά τρόπο ώστε να διατηρούν επαρκή επαφή με τους πελάτες τους και τις δικαστικές αρχές και να τηρούν τους κανόνες δεοντολογίας. Αλλά:

« Οι υποχρεώσεις όμως αυτές δεν πρέπει να έχουν ως αποτέλεσμα να εμποδίζουν τους υπηκόους άλλων κρατών μελών να ασκούν αποτελεσματικά το δικαίωμα εγκαταστάσεως, το οποίο τους εγγυάται η Συνθήκη. Σχετικά, πρέπει να σημειωθεί ότι τα σημερινά μέσα μεταφορών και τηλεπικοινωνίας προσφέρουν τη δυνατότητα να εξασφαλίζεται κατάλληλα η επαφή με τις δικαστικές αρχές και τους πελάτες. Ομοίως, η ύπαρξη δεύτερης επαγγελματικής κατοικίας σε άλλο κράτος μέλος δεν αποτελεί εμπόδιο στην εφαρμογή των κανόνων δεοντολογίας στο κράτος μέλος υποδοχής » (σκέψεις 20 και 21).

Επομένως, με την απόφαση Klopp επιβεβαιώνεται ότι ο κανόνας ο οποίος εφαρμόζεται αδιακρίτως μπορεί ωστόσο να αντιβαίνει προς το άρθρο 52 της Συνθήκης, ειδικότερα όταν ο κανόνας αυτός, όσον αφορά την εγκατάσταση σε περισσότερα κράτη μέλη υπηκόων άλλων κρατών μελών, παρεμβάλλει εμπόδια τα οποία εμποδίζουν την πραγματική άσκηση της ελευθερίας εγκαταστάσεως που τους εγγυάται η Συνθήκη, χωρίς δικαιολογία βασιζόμενη σε αντικειμενικούς λόγους.

8. Η απόφαση Klopp επιβεβαιώθηκε με την απόφαση Gullung, η οποία αφορούσε το ζήτημα αν δικηγόρος εγκατεστημένος στη Γερμανία μπορούσε να εγκατασταθεί στη Γαλλία χωρίς να εμποδίζεται από τον εφαρμοζόμενο στη Γαλλία κανόνα, κατά τον οποίο το επάγγελμα του δικηγόρου προϋποθέτει την εγγραφή σε δικηγορικό σύλλογο [11]. Το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, ελλείψει ειδικών κοινοτικών κανόνων στον τομέα αυτόν, το άρθρο 52 της Συνθήκης παρέχει στα κράτη μέλη το δικαίωμα να εξαρτούν την πρόσβαση σε επάγγελμα (μεταξύ των οποίων το δικηγορικό) και την άσκηση του επαγγέλματος αυτού από προϋποθέσεις οι οποίες εφαρμόζονται επίσης στους δικούς του υπηκόους [12]. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι ο αμφισβητούμενος κανόνας εφαρμοζόταν αδιακρίτως, αλλά εξέτασε επίσης το ζήτημα αν ο κανόνας αυτός μπορούσε να έχει αντικειμενική δικαιολογία:

« (...) η υποχρέωση εγγραφής των δικηγόρων σε δικηγορικό σύλλογο, την οποία επιβάλλουν ορισμένα κράτη μέλη, πρέπει να θεωρείται ως νόμιμη κατά το κοινοτικό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση πάντως ότι παρέχεται η δυνατότητα τέτοιας εγγραφής στους υπηκόους όλων των κρατών μελών αδιακρίτως. Πράγματι, η υποχρέωση αυτή αποσκοπεί, ιδίως, στην εξασφάλιση του ήθους και την τήρηση των αρχών δεοντολογίας, καθώς και πειθαρχικό έλεγχο της δραστηριότητας των δικηγόρων· επο-

11 — Ο δικηγόρος για τον οποίο γίνεται λόγος είχε διαγραφεί προηγουμένως από το μητρώο γαλλικού δικηγορικού συλλόγου για πειθαρχικούς λόγους.

12 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 28.

μένως, επιδιώκει σκοπό άξιο προστασίας » (σκέψη 29).

9. Με την απόφαση Wolf και Dorchain, που εκδόθηκε το 1988 [13], το Δικαστήριο εξέτασε τη βελγική κανονιστική ρύθμιση η οποία απάλλασσε από την υποχρέωση εισφοράς στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των *ανεξαρτήτων εργαζομένων* τα πρόσωπα τα οποία ασκούσαν κατά κύριο λόγο μισθωτή δραστηριότητα στο Βέλγιο, αλλά δεν απάλλασσε από την υποχρέωση αυτή τα πρόσωπα τα οποία ασκούσαν κατά κύριο λόγο μισθωτή δραστηριότητα στην αλλοδαπή. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η επίδικη κανονιστική ρύθμιση δεν καθιέρωνε καμιά άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω ιθαγενείας και, επομένως, δεν υπήρχε παράβαση του άρθρου 7 της Συνθήκης [14]. Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε ότι η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση αντέβαινε προς το άρθρο 52 (και το άρθρο 48) της Συνθήκης. Το Δικαστήριο υπέμνησε την απόφαση Klopp, με την οποία επιβεβαιώθηκε ότι η ελευθερία εγκαταστάσεως συνεπάγεται τη δυνατότητα δημιουργίας και διατηρήσεως περισσοτέρων από ένα κέντρο δραστηριότητας στο έδαφος της Κοινότητας [15], και πρόσθεσε:

« Όλες οι διατάξεις της Συνθήκης που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων έχουν, επομένως, σκοπό να διευκολύνουν την άσκηση από τους κοινοτικούς υπηκόους πάσης φύσεως επαγγελματικών δραστηριοτήτων στο σύνολο του εδάφους της Κοινότητας και δεν επιτρέπουν εθνικές ρυθμίσεις που θα μπορούσαν να είναι δυσμενείς για τους εν λόγω υπηκόους όταν αυτοί επιθυμούν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους και πέραν από το έδαφος ενός μόνο κράτους μέλους.

(Η επίδικη βελγική κανονιστική ρύθμιση) (...) έχει ως αποτέλεσμα να θέτει σε δυσμενέστερη μοίρα την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων εκτός του εδάφους αυτού του κράτους μέλους. Μια τέτοια ρύθμιση αντιβαίνει, συνεπώς, στα άρθρα 48 και 52 της Συνθήκης » (σκέψεις 13 και 14 της αποφάσεως).

Τέλος, με την απόφαση σημειωνόταν ότι, δεδομένου ότι η επίδικη βελγική κανονιστική ρύθμιση δεν παρείχε καμιά συμπληρωματική κοινωνική προστασία στους ενδιαφερομένους (δηλαδή δικαίωμα πρόσθετων παροχών στο πλαίσιο του συστήματος ασφαλίσεως των ανεξαρτήτων), η δυσχέρεια που παρεμβαλλόταν στην άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων εκτός του εδάφους ενός μόνο κράτους μέλους δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί με βάση αυτό το κριτήριο [16].

10. Από τις αποφάσεις αυτές προκύπτει ότι το Δικαστήριο διακρίνει στο άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΟΚ όχι μόνον απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας, αλλά επίσης μια διάταξη κατά την οποία, ελλείψει αντικειμενικής δικαιολογίας, η εθνική κανονιστική ρύθμιση δεν μπορεί να συνεπάγεται μεγαλύτερες δυσχέρειες για την άσκηση από τους κοινοτικούς υπηκόους του επαγγέλματός τους εκτός του εθνικού εδάφους, οποιοδήποτε και αν είναι το επάγγελμα αυτό. Ειδικότερα, το άρθρο 52 αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία μπορούσε να θέσει σε μειονεκτικότερη μοίρα τους κοινοτικούς αυτούς υπηκόους « όταν (όπως η Βλασσοπούλου) επιθυμούν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους εκτός του εδάφους ενός μόνο κράτους μέλους ».

Η υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα

11. Κατά τη Βλασσοπούλου, από το άρθρο 52 της Συνθήκης συνάγεται η υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη, κατά την εξέταση του ζητήματος αν υπήκοος άλλου κράτους μέλους

13 — Απόφαση της 7ης Ιουλίου 1988, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 154/87 και 155/87, Inasti κατά Wolf και Dorchain (Συλλογή 1988, σ. 3897). Βλ. επίσης την ανάλογη απόφαση της ίδιας ημέρας, 143/87, Stanton κατά Inasti (Συλλογή 1988, σ. 3877).

14 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψεις 8 και 9.

15 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψεις 11 και 12.

16 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 15.

συγκεντρώνει τις επιβαλλόμενες προϋποθέσεις για την πρόσβαση σε συγκεκριμένο επάγγελμα, τα προσόντα που το πρόσωπο αυτό έχει ήδη. Προς τούτο, επιβάλλεται να εξετάζονται τα προσόντα αυτά σε συσχετισμό με την αντιστοιχία τους με τις προϋποθέσεις που επιβάλλει η εθνική νομοθεσία και να λαμβάνονται προσηκόντως υπόψη ο βαθμός της αντιστοιχίας, θεωρώντας ότι ο ενδιαφερόμενος συγκεντρώνει όλα ή μέρος των προσόντων που απαιτεί το εθνικό δίκαιο.

Ουσιαστικά, συμφωνώ με τη συλλογιστική αυτή. Η υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη τα αποκτηθέντα προσόντα νομίζω ότι προκύπτει από την απαγόρευση που αναγνώρισε το Δικαστήριο, έναντι των κρατών μελών, να καθιστούν δυσχερέστερο απ' ό,τι χρειάζεται την άσκηση από τους κοινοτικούς υπηκόους του επαγγέλματός τους σε όλο το έδαφος της Κοινότητας, ειδικότερα όταν επιθυμούν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους εκτός του εδάφους ενός μόνο κράτους μέλους. Η υποχρέωση αυτή αποβλέπει στο να μην τίθενται σε μειονεκτικότερη μοίρα οι κοινοτικοί υπήκοοι οι οποίοι επιθυμούν να εγκατασταθούν σε άλλο κράτος μέλος, επιβάλλοντας σ' αυτούς πολλαπλάσιες ή δυσχερέστερες προϋποθέσεις προσβάσεως.

Υπογραμμίζω ότι, κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν αμφισβητώ καθόλου την άποψη που υποστήριξαν η Γερμανική και η Ιταλική Κυβέρνηση, καθόσον αυτή η άποψη συνεπάγεται ότι το πρόσωπο το οποίο εγκαθίσταται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους υπόκειται καταρχήν στους κανόνες προσβάσεως και ασκήσεως του επαγγέλματος που επιβάλλει το κράτος μέλος υποδοχής, κατά το μέτρο που οι κανόνες αυτοί δεν συνεπάγονται διάκριση, *αλλά επίσης,* όπως επιβάλλεται να προστεθεί λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά το μέτρο που οι εν λόγω κανόνες δεν παρεμποδίζουν ασκόπως την άσκηση του επαγγέλματος εκτός του εδάφους ενός μόνο κράτους μέλους. Η προσθήκη του όρου αυτού είναι σημαντική διότι, γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το κράτος μέλος υποδοχής υποχρεούται να λαμβάνει υπόψη τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα, υποχρέωση την οποία οι προαναφερθείσες κυβερνήσεις αρνούνται να δεχθούν.

12. Παρεμπιπτόντως, θα ήθελα να παρατηρήσω ότι η υποχρέωση αυτή έγινε επίσης δεκτή απο το Δικαστήριο στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών και της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, σε καταστάσεις που εμφανίζουν ομοιότητες με την εξεταζόμενη εν προκειμένω. Όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών: η απόφαση Webb [17] αφορούσε το ζήτημα αν τα κράτη μέλη μπορούν να εξαρτούν τη διάθεση εργατικού δυναμικού στο έδαφός τους από καθεστώς προηγουμένων αδειών. Το Δικαστήριο απάντησε στο ερώτημα αυτό καταφατικά, λαμβάνοντας υπόψη τον ειδικό χαρακτήρα των σχέσεων εργασίας που είναι συναφής με τη δραστηριότητα του γραφείου διαθέσεως εργατικού δυναμικού και την προστασία των νομίμων συμφερόντων των ενδιαφερομένων εργαζομένων [18]. Ωστόσο, το Δικαστήριο παρατήρησε συγχρόνως ότι το μέτρο με το οποίο επιβάλλεται το καθεστώς αδείας θα υπερέβαινε τον επιδιωκόμενο σκοπό στην περίπτωση κατά την οποία οι προϋποθέσεις, από τη συνδρομή των οποίων εξαρτάται η χορήγηση αδείας, θα συνέπιπταν με τα δικαιολογητικά και τις εγγυήσεις που απαιτούνται στο κράτος εγκαταστάσεως· αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, στον έλεγχο των αιτήσεων και κατά τη χορήγηση αδειών, τα δικαιολογητικά και οι εγγυήσεις που έχει ήδη προσκομίσει ο παρέχων την υπηρεσία στο κράτος μέλος εγκαταστάσεως [19].

17 — Απόφαση του Δικαστηρίου της 17ης Δεκεμβρίου 1981, 279/80 (Συλλογή 1981, σ. 3305).

18 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 18.

19 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 20. Σε προηγούμενη απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 1979, 110/78 και 111/78, Van Wesemael (Rec. 1979, σ. 35), το Δικαστήριο είχε κρίνει ήδη ότι η απαίτηση αδείας για την παροχή υπηρεσιών στον τομέα διαθέσεως εργατικού προσωπικού δεν δικαιολογείται όταν ο παρέχων υπηρεσία έχει ήδη στο κράτος μέλος εγκαταστάσεως άδεια εκδοθείσα υπό προϋποθέσεις παρόμοιες με εκείνες που απαιτεί το κράτος μέλος όπου παρέχεται η υπηρεσία και εφόσον οι δραστηριότητες αυτές, στο κράτος μέλος εγκαταστάσεως, υπόκεινται στον κατάλληλο έλεγχο που αφορά κάθε δραστηριότητα διαθέσεως εργατικού δυναμικού (βλ. σκέψεις 24 έως 30 της αποφάσεως).

Όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων: η απόφαση Frans-Nederlandse Maatschappij voor Biotogische Producten[20] (που εκδόθηκε την ίδια ημέρα με την απόφαση Webb) αφορούσε την εισαγωγή σε κράτος μέλος ενός προϊόντος το οποίο είχε διατεθεί νομίμως στο εμπόριο σε άλλο κράτος μέλος. Το κράτος μέλος εισαγωγής εξαρτούσε τη χρήση του εμπορεύματος αυτού από προηγούμενη έγκριση εκδιδόμενη κατόπιν εργαστηριακής αναλύσεως. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η κανονιστική αυτή ρύθμιση ενέπιπτε στην εξαίρεση του άρθρου 36, ενώ συγχρόνως παρατηρούσε ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συμβάλλουν στη μείωση των ελέγχων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο και, επομένως, δεν δικαιούνται να απαιτούν, όταν αυτό δεν επιβάλλεται, την επανάληψη τεχνικών ή χημικών αναλύσεων ή εργαστηριακών εξετάσεων όταν οι ίδιες αναλύσεις και εξετάσεις έχουν διενεργηθεί ήδη σε άλλο κράτος μέλος[21].

Πάντως, η αναλογία μεταξύ της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών και των εμπορευμάτων σταματά εδώ. Πράγματι, το περιεχόμενο της νομολογίας αυτής υπερβαίνει κατά πολύ την υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα. Αν για το δικαίωμα εγκαταστάσεως (ελλείψει ειδικών κοινοτικών κανόνων) γίνεται δεκτή η αρχή της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως, αντίθετα στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων η αρχή αυτή είναι απαράδεκτη και αναγνωρίζεται μόνο σε μικρότερο βαθμό στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών. Πράγματι, στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των *εμπορευμάτων*, από της αποφάσεως « Cassis de Dijon », γίνεται δεκτό ότι τα εμπορεύματα τα οποία παράγονται και διατίθενται στο εμπόριο νομίμως σε άλλο κράτος μέλος μπορούν να εισάγονται σε άλλο κράτος μέλος. Με άλλα λόγια, η αμοιβαία αναγνώριση των νομοθεσιών συνιστά στον τομέα αυτόν τον γενικό κανόνα: τα εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που προκύπτουν από τις διαφορές στις εθνικές νομοθεσίες είναι αποδεκτά *μόνον* κατά το μέτρο που οι επιταγές αυτές είναι αναγκαίες για την εκπλήρωση επιτακτικών απαιτήσεων και οι απαιτήσεις αυτές δεν έχουν εκπληρωθεί ήδη με ελέγχους που διενεργήθηκαν στη χώρα καταγωγής[22].

Στον τομέα επίσης της ελεύθερης κυκλοφορίας των *υπηρεσιών*, γίνεται δεκτό ότι η κυκλοφορία αυτή μπορεί να υπόκειται *μόνο* σε κανονιστικές ρυθμίσεις που επιβάλλονται σε κάθε πρόσωπο ή επιχείρηση που ασκεί δραστηριότητα στο έδαφος του οικείου κράτους *και* οι οποίες ρυθμίσεις δικαιολογούνται από το γενικό συμφέρον, κατά το μέτρο που το συμφέρον αυτό δεν διαφυλάσσεται από κανόνες στους οποίους υπόκειται ο παρέχων τις υπηρεσίες στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένος[23]. Σύμφωνα με τη νομολογία αυτή, η οδηγία 77/249/ΕΟΚ, περί διευκολύνσεως της πραγματικής ασκήσεως της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών από δικηγόρους[24], επιτρέπει στα πρόσωπα τα οποία ασκούν τις δραστηριότητες του δικηγόρου στα διάφορα κράτη μέλη να αναγνωρίζονται ως δικηγόροι από το κράτος μέλος στο οποίο παρέχεται η υπηρεσία.

Το γεγονός ότι η νομολογία του Δικαστηρίου στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και της ελεύθερης κυκλοφορίας

20 — Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1981, 272/80 (Συλλογή 1981, σ. 3277), επιβεβαιωθείσα με την απόφαση της 11ης Μαΐου 1989, 25/88, Wurmser (Συλλογή 1989, σ. 1105).

21 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψεις 13 έως 15.

22 — Βλ. απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1979, 120/78, Rewe (« Cassis de Dijon ») (Rec. 1979, σ. 649, σκέψη 8), επιβεβαιωθείσα συστηματικά από τότε, μεταξύ άλλων, με την απόφαση της 14ης Ιουλίου 1988, 407/85, 3 Glocken κ.λπ. κατά USL Centro-Sud κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. 4233, σκέψεις 9 έως 11).

23 — Βλ. απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1986, 205/84, Επιτροπή κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (Συλλογή 1986, σ. 3755 σκέψη 25). Βλ. επίσης την απόφαση Van Wesemael (παρατεθείσα ήδη στην υποσημείωση 19), την απόφαση Webb (παρατεθείσα στην υποσημείωση 17) και την πρόσφατη απόφαση της 27ης Μαρτίου 1990, C-113/89, Rush Portuguesa (Συλλογή 1990, σ. I-1417).

24 — Παρατεθείσα ήδη στην υποσημείωση 4.

των υπηρεσιών είναι σαφώς ευρύτερη απ' ό,τι στον τομέα της ελεύθερης εγκαταστάσεως δεν μπορεί πάντως να συγκαλύπτει το γεγονός ότι και η ελευθερία εγκαταστάσεως επιβάλλει στα κράτη μέλη, ως ελάχιστη απαίτηση, να εφαρμόζουν τους εθνικούς κανόνες προσβάσεως σε συγκεκριμένο επάγγελμα κατά τρόπο ώστε να λαμβάνονται υπόψη τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα.

13. Συνεπώς, διατυπώνοντας τις προηγούμενες παρατηρήσεις, δεν συμμερίζομαι την άποψη την οποίαν προέβαλαν η Γερμανική Κυβέρνηση και το Υπουργείο που, κατά την προφορική διαδικασία, υποστήριξαν ότι, αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει στους τομείς της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών και της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, δεν υπάρχει καμιά υποχρέωση αναγνωρίσεως στον τομέα της ελευθερίας εγκαταστάσεως. Πράγματι, θεωρούν ότι ο δικηγόρος ο οποίος επιθυμεί να εγκατασταθεί σε άλλο κράτος μέλος οφείλει να εξοικειωθεί με ένα εντελώς διαφορετικό νομικό σύστημα· τα προσόντα και η πείρα που απέκτησε στο κράτος καταγωγής του ή στο κράτος μέλος υποδοχής δεν ασκούν εν προκειμένω επιρροή. Η επιχειρηματολογία αυτή δεν είναι πειστική διότι θέτει ως αρχή ότι τα εθνικά νομικά συστήματα στην Κοινότητα και οι λεπτομέρειες ασκήσεως της δικηγορίας στα διάφορα κράτη μέλη δεν προσφέρουν καμιά σημαντική αντιστοιχία, υπόθεση η οποία, νομίζω, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί αν ληφθούν υπόψη οι ιστορικοί δεσμοί συγγενείας ορισμένου αριθμού εθνικών δικαίων των κρατών μελών[25], καθώς και οι τρόποι οργανώσεως της δικαιοσύνης. Προπαντός, η επιχειρηματολογία αυτή δεν λαμβάνει υπόψη τις προσπάθειες που καταβάλλει ένας δικηγόρος άλλου κράτους μέλους για να εξοικειωθεί με το δίκαιο και τη νομική πρακτική του κράτους μέλους στο οποίο επιθυμεί να επεκτείνει την επαγγελματική του δραστηριότητα.

Αυτό δεν σημαίνει ωστόσο ότι οι υφιστάμενες διαφορές μεταξύ των κρατών μελών δεν είναι ικανές να δικαιολογήσουν την ύπαρξη διαδικασιών για τη χορήγηση αδείας στους δικηγόρους που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη· πάντως, αν κατά την εξέταση της αιτήσεως για τη χορήγηση αδείας σε δικηγόρο προερχόμενο από άλλο κράτος μέλος δεν λαμβάνονται *καθόλου* υπόψη τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα και η αντιστοιχία τους με τα προσόντα που απαιτούνται από το δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής, κατά τη γνώμη μου η ελεύθερη εγκατάσταση και η άσκηση ενός επαγγέλματος σε όλο το κοινοτικό έδαφος θα δυσχεραίνονταν κατά τρόπο αδικαιολόγητο.

Η ιδέα αυτή ενέπνευσε επίσης τη συλλογιστική του Δικαστηρίου στην απόφαση Tieffry[26]. Ασφαλώς, στην υπόθεση αυτή τα περιστατικά ήταν απλούστερα απ' ό,τι εν προκειμένω διότι η ισοτιμία ενός βελγικού πτυχίου με ένα γαλλικό πτυχίο νομικής είχε αναγνωριστεί ήδη στη Γαλλία (από γαλλικό πανεπιστήμιο) και ο Tieffry είχε λάβει επίσης το « certificat d'aptitude à la profession d'avocat » (πιστοποιητικό επάρκειας για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος), αφού πέτυχε σε εξετάσεις σύμφωνα με τη γαλλική νομοθεσία[27]. Η άρνηση προσβάσεως στο επάγγελμα που αντέταξαν οι αρμόδιες αρχές λόγω του γεγονότος και μόνον ότι ο ενδιαφερόμενος δεν είχε *εθνικό* πτυχίο ήταν υπό τις περιστάσεις αυτές σαφώς αντίθετη προς το άρθρο 52 της Συνθήκης[28]. Πάντως, με την απόφαση αυτή επίσης το Δικαστήριο έκρινε, γενικώς, ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν εφαρμογή των νομοθεσιών ή των εθνικών πρακτικών συνάδουσα προς το στόχο που καθορί-

25 — Στην αλληλουχία αυτή επιβάλλεται να παρατηρηθεί ότι η Βλασσοπούλου υποστήριξε, χωρίς να αντικρουστεί επί του σημείου αυτού από τη Γερμανική Κυβέρνηση και από το Υπουργείο, ότι σημαντικά τμήματα του Ελληνικού αστικού δικαίου και του Ελληνικού δικονομικού δικαίου αντιστοιχούν ευρέως στο Γερμανικό δίκαιο.

26 — Απόφαση της 28ης Απριλίου 1987, 71/76 (Rec. 1977, σ. 765).

27 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 2.

28 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 19.

ζουν οι διατάξεις της Συνθήκης περί της ελεύθερης εγκαταστάσεως — υποχρέωση την οποία άλλωστε οι γαλλικές αρχές είχαν εκπληρώσει προβλέποντας τη δυνατότητα να εξετάζουν την ισοτιμία των επαγγελματικών και ακαδημαϊκών προσόντων σε συνάρτηση της αντιστοιχίας τους με τα προσόντα που απαιτούνται από τη δική τους νομοθεσία [29]. Επιπλέον, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι προέχει όπως σε κάθε κράτος μέλος η αναγνώριση των τίτλων επαγγελματικής ικανότητας προς τον σκοπό εγκαταστάσεως γίνεται εφόσον συμβιβάζεται με την τήρηση των εθνικών επαγγελματικών απαιτήσεων [30].

Οι οδηγίες αυτές έχουν ως σκοπό να διευκολύνουν την πραγματοποίηση της ελευθερίας εγκαταστάσεως, χωρίς όμως να αποτελούν προϋπόθεση. Επομένως, η έκδοσή τους δεν κατέστη περιττή λόγω του αμέσου αποτελέσματος που προσδόθηκε, από της λήξεως της μεταβατικής περιόδου, στο άρθρο 52 και τις υποχρεώσεις που αυτό συνεπάγεται [33].

Σχέση με την οδηγία 89/48/ΕΟΚ

14. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, η υποχρέωση να λαμβάνονται υπόψη τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα προκύπτει από το άρθρο 52 της Συνθήκης, το οποίο έχει άμεσο αποτέλεσμα από της λήξεως της μεταβατικής περιόδου [31], έστω και αν δεν υπάρχουν κοινοτικοί κανόνες. Πράγματι, το Δικαστήριο επανειλημμένως έκρινε ότι η έλλειψη οδηγιών βάσει του άρθρου 57 δεν επιτρέπει σε κράτος μέλος να αρνείται σε πολίτη να απολαύει πραγματικά της ελευθερίας εγκαταστάσεως [32].

Κατ' αυτόν τον τρόπο, κατέδειξα ευθύς εξαρχής τη σχέση με την οδηγία 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων της ανώτερης εκπαίδευσης [34]. Όπως υποδηλώνεται με τον τίτλο της οδηγίας, αυτή συνιστά ένα *γενικό* σύστημα αναγνωρίσεως. Με άλλα λόγια, ενώ το άρθρο 52 έχει ως μόνο αποτέλεσμα ότι υποχρεώνει το κράτος μέλος υποδοχής να λαμβάνει υπόψη τον βαθμό αντιστοιχίας των αποκτηθέντων ήδη προσόντων (στο κράτος μέλος καταγωγής και στο κράτος μέλος υποδοχής) με τα προσόντα που απαιτούνται από το κράτος μέλος υποδοχής [35] — μόνον όταν από την εξέταση αυτή προκύπτει συγκεκριμένα ότι τα αποκτηθέντα ήδη προσόντα είναι, πλήρως ή εν μέρει, ισότιμα με τα προσόντα που απαιτούνται από το εθνικό δίκαιο ο αιτών μπορεί να τα επικαλεστεί — η οδηγία είναι περισσότερο ριζοσπαστική. Πράγματι, αυτή συνεπάγεται ότι τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν γενικά την ισοτιμία των επαγγελματικών κανονιστικών ρυθμίσεων στα διάφορα κράτη μέλη, ώστε αυτός που ασκεί νομοθετικά ρυθμιζόμενη επαγγελματική δραστηριότητα σε συγκεκριμένο κράτος μέλος *έχει το δικαίωμα να εγκατασταθεί σε όλα τα άλλα κράτη μέλη*, ενδεχομένως υπό τον όρο ότι αποδεικνύει ότι διαθέτει επαγγελματική πείρα και ότι θα πραγματοποιήσει πρακτική

29 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψεις 15 έως 18.

30 — Προαναφερθείσα απόφαση, σκέψη 23.

31 — Που επιβεβαιώθηκε για πρώτη φορά με την απόφαση της 21ης Ιουνίου 1974, 2/74, Reyners κατά Βελγίου (Rec. 1974, σ. 631, σκέψεις 3 έως 32).

32 — Βλ., εκτός από την απόφαση Reyners (που παρατέθηκε ήδη στην υποσημείωση 30), την απόφαση Tieffry (παρατεθείσα ήδη στην υποσημείωση 26), σκέψη 18, και την απόφαση της 28ης Ιουνίου 1977, 11/77, Patrick (Rec. 1977, σ. 1199, σκέψεις 10 έως 13), επιβεβαιωθείσα με την απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, Heylens (Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψεις 11 και 12).

33 — Προαναφερθείσα απόφαση, υποσημείωση 10, σκέψεις 30 και 31.

34 — Παρατεθείσα ήδη στην υποσημείωση 5.

35 — Η ύπαρξη της υποχρεώσεως αυτής αναγνωρίζεται εξάλλου και με την πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας.

άσκηση προσαρμογής ή θα υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας[36].

Εφαρμογή της υποχρεώσεως να λαμβάνονται υπόψη τα αποκτηθέντα προσόντα

15. Όπως ανέφερα ήδη, η προαναφερθείσα υποχρέωση απορρέει από το άρθρο 52 της Συνθήκης, μία διάταξη της Συνθήκης η οποία έχει άμεσο αποτέλεσμα. Ακόμη και αν πρόκειται στην παρούσα περίπτωση για υποχρέωση αμέσου αποτελέσματος βάσει του κοινοτικού δικαίου, εντούτοις, η εφαρμογή της απαιτεί συχνά προσεκτική εξέταση του βαθμού αντιστοιχίας των προσόντων τα οποία αποκτήθηκαν στο ίδιο κράτος ή στην αλλοδαπή[37]. Μια τέτοια εξέταση πρέπει να διενεργείται από τις εθνικές αρχές στο πλαίσιο συγκεκριμένης αιτήσεως για πρόσβαση σε νομοθετικά ρυθμιζόμενο επάγγελμα, σύμφωνα με την υποχρέωση που υπέχουν από το άρθρο 5 της Συνθήκης να εξασφαλίζουν τη νομική προστασία που απορρέει για τους κοινοτικούς υπηκόους από διατάξεις αμέσου αποτελέσματος του κοινοτικού δικαίου. Εξάλλου, ελλείψει κοινοτικών κανόνων, η εξέταση πρέπει να διενεργείται τηρώντας τους εφαρμοστέους κανόνες του εθνικού δικαίου· πάντως, οι εν λόγω κανόνες εθνικού δικαίου δεν μπορεί να εμποδίζουν την αποτελεσματικότητα κανόνων απευθείας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου[38]. Και επιβάλλεται, κατά το μέτρο του δυνατού, να εξασφαλίζουν στους κανόνες αυτούς εφαρμογή συνάδουσα προς τον στόχο που καθορίζεται με τις διατάξεις της Συνθήκης περί της ελευθερίας εγκαταστάσεως[39]. Νομίζω ότι για τη διενέργεια της εξετάσεως αυτής, οι εθνικές αρχές μπορούν να βασίζονται στους κανόνες εθνικού δικαίου που επιτρέπουν να εκτιμάται η αντιστοιχία των ισότιμων ακαδημαϊκών και επαγγελματικών προσόντων που αποκτήθηκαν στην αλλοδαπή, εξυπακούεται δε ότι οφείλουν εξάλλου να λαμβάνουν υπόψη τα προσόντα τα οποία ο ενδιαφερόμενος απέκτησε στη χώρα υποδοχής.

Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώνει τους κανόνες αυτούς. Ωστόσο, θα ήθελα να αναφερθώ εν συντομία σε ορισμένες διατάξεις οι οποίες υπήρξαν επίσης αντικείμενο συζητήσεως κατά την προφορική διαδικασία και στις οποίες θα αναφερθώ ακόμη πιο κάτω σε διαφορετικό πλαίσιο[40].

16. Πρωτίστως, θα επιθυμούσα να επισύρω την προσοχή επί της Einigunsvertrag (συνθήκη

36 — Βλ. το άρθρο 4 της οδηγίας. Κανονικά ο αιτών έχει το δικαίωμα να επιλέξει μεταξύ της πρακτικής ασκήσεως προσαρμογής και της δοκιμασίας επάρκειας. Πάντως, «στην περίπτωση επαγγελμάτων, η εξάσκηση των οποίων απαιτεί επακριβή γνώση του εθνικού δικαίου και ως προς τα οποία η παροχή συμβουλών ή/και συνδρομής σε θέματα εθνικού δικαίου αποτελεί ουσιώδες και σταθερό στοιχείο της άσκησης των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί, κατά παρέκκλιση από την αρχή αυτή, να επιβάλλει δοκιμασία επάρκειας ή την πρακτική άσκηση προσαρμογής» (βλ. άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο β, in fine).

37 — Άλλωστε, κατά τις αποφάσεις Webb και Frans-Nederlandse Maatschappij voor Biologische Producten, η δυσχέρεια αυτή εμφανίζεται κατά τον ίδιο τρόπο στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των υπηρεσιών, καθώς και στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

38 — Βλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 1980, 265/78, Ferwerda (Rec. 1980, σ. 617, σκέψη 10), την απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 33/76, Rewe (Rec. 1976, σ. 1989, σκέψη 5), την απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1976, 45/76, Comet (Rec. 1976, σ. 2043, σκέψεις 15 και 16), καθώς και την απόφαση της 9ης Ιουλίου 1985, 179/84, Bozzetti (Συλλογή 1985, σ. 2301, σκέψη 17). Βλ. επίσης την απόφαση της 19ης Ιουνίου 1990, C-213/89, Regina κατά Secretary of State for Transport ex parte Factortame (Συλλογή 1990, σ. I-2433).

39 — Σύμφωνα με τις αποφάσεις της 28ης Απριλίου 1977, 71/76, Tieffry (παρατεθείσα ήδη στην υποσημείωση 26), και της 15ης Οκτωβρίου 1987, 226/86, Heylens (Συλλογή 1987, σ. 4097).

40 — Φαντάζομαι ότι υπάρχουν ακόμη άλλα στοιχεία τα οποία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη. Έτσι, φαίνεται για παράδειγμα πιθανόν ότι, όταν η Βλασσοπούλου έγινε δεκτή στο πρόγραμμα για την απόκτηση διδακτορικού διπλώματος στο Πανεπιστήμιο του Tübingen, εξετάστηκε ήδη η προηγούμενη ακαδημαϊκή κατάρτισή της και ο βαθμός αντιστοιχίας της καταρτίσεως αυτής με την νομική κατάρτιση στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Από την απόφαση Tieffry, για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω, προκύπτει ότι η κατ' αυτόν τον τρόπο διενεργηθείσα εξέταση πρέπει να ληφθεί προσηκόντως υπόψη από τις εθνικές αρχές (βλ. σκέψεις 20 έως 26 της αποφάσεως).

ενοποιήσεως) που συνήφθη μεταξύ της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και της (πρώην) Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας, που τέθηκε σε ισχύ στις 3 Οκτωβρίου 1990. Η συνθήκη αυτή ορίζει ότι όλες οι εξετάσεις ή τα διπλώματα και πιστοποιητικά ικανότητας που ελήφθησαν στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας εξισούνται με τις εξετάσεις ή τα διπλώματα ή πιστοποιητικά ικανότητας που ελήφθησαν στο υπόλοιπο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας και παρέχουν τα ίδια δικαιώματα υπό την *προϋπόθεση* ότι είναι ισότιμα[41]. Η ισοτιμία αναγνωρίζεται από τις αντίστοιχες αρμόδιες αρχές[42], κατόπιν αιτήσεως. Σε ένα παράρτημα της συνθήκης, προβλέπεται ότι δικηγόρος («Rechtsanwalt») ο οποίος είχε άδεια να ασκεί τη δραστηριότητά του στην πρώην Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας εξομοιούται («steht gleich») με δικηγόρο (Rechtsanwalt) που είχε άδεια να ασκεί τη δραστηριότητά του στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας βάσει του BRAO· με άλλα λόγια, δεν επιβάλλεται να εκπληρώσει τις προϋποθέσεις που τίθενται με τον Richtergesetz για να του δοθεί άδεια να ασκεί δικηγορική δραστηριότητα (Rechtsanwalt) στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας[43].

Δεύτερον, υπάρχει το άρθρο 92 του Bundesvertriebenengesetz (γερμανικού ομοσπονδιακού νόμου περί των μετακινηθέντων προσώπων και των προσφύγων)[44] του οποίου η παράγραφος 2 εξακολουθεί να εφαρμόζεται, σύμφωνα με το άρθρο 112 του Richtergesetz. Σύμφωνα με αυτήν την παράγραφο 2, οι εξετάσεις και τα πιστοποιητικά ικανότητας που έλαβαν πριν από τις 8 Μαΐου 1945 τα μετακινηθέντα πρόσωπα και πρόσφυγες από τις σοβιετικές ζώνες, («Vertriebenen und Sowjetzonenflüchtlingen») αναγνωρίζονται, *εφόσον* είναι ισότιμες με τις εξετάσεις ή τα αντίστοιχα πιστοποιητικά που υπάρχουν στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας. Το άρθρο 92, παράγραφος 3, του Bundesvertriebenengesetz ορίζει ότι η ίδια αρχή εφαρμόζεται όσον αφορά τα διπλώματα που ελήφθησαν μετά τις 8 Μαΐου 1945[45]. Κατά την προφορική διαδικασία, ο εκπρόσωπος του Υπουργείου διευκρίνισε ότι αυτή η δυνατότητα αναγνωρίσεως εμπνέεται από την αντιστοιχία (ως προς την ουσία) της καταρτίσεως, της οποίας ζητείται η αναγνώριση, με την κατάρτιση που υπάρχει στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

Ανάλογη διάταξη ευρίσκεται και στο Gesetz über die Rechtsstellung heimatloser Ausländer im Bundesgebiet (γερμανικός νόμος περί του καθεστώτος στο έδαφος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας των απάτριδων αλλοδαπών) της 25ης Απριλίου 1951[46]. Το άρθρο 15 του νόμου αυτού ορίζει ότι οι εξετάσεις στις οποίες υποβλήθηκαν οι heimatlose Ausländer (απάτριδες αλλοδαποί) στην αλλοδαπή αναγνωρίζονται στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της

41 — Βλ. άρθρο 37 της Einigungsvertrag.

42 — Όπ.π.

43 — Βλ. το παράρτημα 1, κεφάλαιο III, μέρος Α, τμήμα II, σημείο 2, της Einigungsvertrag. Η άδεια ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος (Rechtsanwalt) στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας ρυθμίζεται από τον Rechtsanwaltsgesetz (νόμος περί δικηγόρων) που θεσπίστηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1990. Βλ. *Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik* (Επίσημη Εφημερίδα της Λαοκρατικής Δημοκρατίας της Γερμανίας) 1990, I, αριθ. 61, σ. 1504. Γενικώς, ο νόμος αυτός επιβάλλει νομικές σπουδές σε πανεπιστήμιο της Ανατολικής Γερμανίας, που συμπληρώνονται ενδεχομένως με πρακτική επαγγελματική άσκηση (βλ. άρθρο 4 του νόμου). Εξάλλου, το Einigungsvertrag παρέχει στους κατοίκους της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας τη δυνατότητα να υποβληθούν σε δοκιμασία επάρκειας (βλ. παράρτημα II, κεφάλαιο III, μέρος Α, τμήμα III, αριθ. I, στοιχείο ε) και περιλαμβάνει ακόμη ορισμένες «μεταβατικές διατάξεις» υπέρ των ασκούμενων δικηγόρων και των φοιτητών της πρώην Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, μερικές από τις οποίες ισχύουν μέχρι το τέλος του 1992 [βλ. παράρτημα I, κεφάλαιο III, μέρος Α, τμήμα III, αριθμ. 8 (γ)].

44 — Η ισχύουσα τώρα διατύπωση φαίνεται ότι είναι η δημοσιευθείσα στις 3 Δεκεμβρίου 1971, BGBl. I, σ. 1565.

45 — Στη γερμανική θεωρία υποστηρίχθηκε η άποψη ότι, δεδομένου ότι το άρθρο 112 του Richtergesetz παραπέμπει αποκλειστικά στο άρθρο 92, παράγραφος 2, του Bundesvertriebenengesetz, αναγνώριση παρόμοιων νομικών πτυχίων που ελήφθησαν μετά τις 8 Μαΐου 1945 δεν φαίνεται δυνατή βάσει του *Richtergesetz*. Βλ. G. και J. Schmidt-Räntsch, *Kommentar zum deutschen Richtergesetz*, τέταρτη έκδοση, 1988, παράγραφος 1, σχετικά με το άρθρο 112. Αυτό δεν αποκλείει όπως τα κριτήρια εκτιμήσεως της ισοτιμίας των εξετάσεων ή των πιστοποιητικών γενικά, που αναπτύχθηκαν με βάσει την εν λόγω παράγραφο, χρησιμοποιηθούν ως κατευθυντήρια γραμμή στο πλαίσιο της εξετάσεως για την οποία γίνεται λόγος στα σημεία 11 έως 15.

46 — BGBl. I, σ. 269.

Γερμανίας όταν μπορεί να θεωρηθούν ως ισότιμες με τις εξετάσεις στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας.

17. Επιβάλλεται η παρατήρηση ότι κάθε μία από τις προαναφερθείσες διαδικασίες έχει ως αντικείμενο την αναγνώριση (ή όχι) της ισοτιμίας των διπλωμάτων και πιστοποιητικών τα οποία ελήφθησαν αλλού. Η υποχρέωση βάσει του άρθρου 52 της Συνθήκης ΕΟΚ που περιγράφεται πιο πάνω (σημεία 11 έως 13) δεν έχει τόσο ευρύ περιεχόμενο καθόσον δεν αποβλέπει στην αναγνώριση της ισοτιμίας των διπλωμάτων ή πιστοποιητικών, αλλά στην εξέταση του βαθμού αντιστοιχίας των αποκτηθέντων ήδη προσόντων (στο οικείο κράτος μέλος ή σε άλλο κράτος) με τα προσόντα που απαιτούνται κατά το εθνικό δίκαιο. Κανονικά, η εξέταση αυτή δεν θα καταλήξει σε αναγνώριση διπλωμάτων ή πιστοποιητικών, αλλά θα έχει ενδεχομένως ως αποτέλεσμα την αναγνώριση ότι υπάρχουν ορισμένα από τα προσόντα τα οποία απαιτούνται κατά το εθνικό δίκαιο. Πάντως, η αποκτηθείσα πείρα στο πλαίσιο των προαναφερομένων διαδικασιών σχετικά με την αντιστοιχία διπλωμάτων και πιστοποιητικών που ελήφθησαν αλλού μπορεί να αποδειχθεί πολύ πρόσφορη για την εκτέλεση της υποχρεώσεως που περιγράφεται πιο πάνω.

Παραβίαση της αρχής της ισότητας;

18. Κατά την προφορική διαδικασία η Βλασσοπούλου υποστήριξε ότι, όσον αφορά την τήρηση της προαναφερθείσας υποχρεώσεως βάσει του άρθρου 52, ορισμένες προαναφερθείσες διατάξεις δεν έχουν μόνον ενδιαφέρον ως πηγή εμπνεύσεως. Κατά τη Βλασσοπούλου, διατάξεις όπως οι προβλεπόμενες στην Einigungsvertrag και στον Bundesvertriebenengesetz συνιστούν δυσμενή διάκριση, απαγορευόμενη από τα άρθρα 7 και 52 της Συνθήκης, εις βάρος των υπηκόων των άλλων κρατών μελών της Κοινότητας καθόσον αυτοί υπόκεινται σε δυσμενή μεταχείριση.

Κατά την προφορική διαδικασία, ο εκπρόσωπος της Γερμανικής Κυβερνήσεως αναγνώρισε ότι η Einigungsvertrag συνεπάγεται προνομιακή μεταχείριση ορισμένου αριθμού γερμανών υπηκόων· ωστόσο, παρατήρησε επίσης ότι η Einigungsvertrag συνιστά μοναδικό γεγονός βασιζόμενο σε εξαιρετικές περιστάσεις. Στην άποψη αυτή μπορεί να αντιταχθεί ότι το κοινοτικό δίκαιο αντιτίθεται σε *κάθε* εθνική νομοθετική πράξη που είναι ασυμβίβαστη με αυτό, ανεξαρτήτως δικαιολογίας [47], και ότι κράτος μέλος δεν μπορεί, συνάπτοντας συνθήκη με άλλο κράτος μέλος, να διακυβεύει την αποτελεσματικότητα διατάξεως αμέσου αποτελέσματος του κοινοτικού δικαίου [48].

Η διαφορετική μεταχείριση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ούτε από το γεγονός ότι δεν μπορούν *όλα* τα πρόσωπα γερμανικής ιθαγενείας να απαιτήσουν την εν λόγω προνομιακή μεταχείριση. Επί του σημείου αυτού μπορεί να γίνει παραλληλισμός με την ερμηνεία του άρθρου 30 της Συνθήκης ΕΟΚ: σε πρόσφατη απόφαση, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι μέτρο το οποίο ευνοεί μέρος μόνο των εγχώριων προϊόντων σε σχέση με τα αλλοδαπά προϊόντα δεν μπορούσε να εκφεύγει από την απαγόρευση του άρθρου 30, λόγω του γεγονότος αυτού, εφόσον όλα τα προϊόντα που απολαύουν του ευνοϊκού καθεστώτος ήταν εγχώρια προϊόντα [49].

47 — Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1970, 11/70, Internationale Handelsgesellschaft κατά Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide (Rec. 1970, σ. 1125, σκέψη 3), και την απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Administration des finances de l'État κατά Simmenthal (Rec. 1978, σ. 629, σκέψεις 17 και 18).

48 — Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση της 14ης Ιουλίου 1976, συνεκδικασθείσες υποθέσεις 3/76, 4/76 και 6/76, Kramer (Rec. 1976, σ. 1279, σκέψεις 42 έως 44), και την απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 235/87, Matteucci κατά Communauté française de Belgique (Συλλογή 1988, σ. 5589, σκέψεις 18 και 19), καθώς και το διατακτικό.

49 — Βλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1990, C-21/88, Dupont de Nemours Italiana κατά Unità sanitaria locale no 2 di Carrara (Συλλογή 1990, σ. I-889, σκέψεις 12 και 13).

19. Πάντως, το όλο ζήτημα συνίσταται στο κατά πόσον μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει δυσμενής διάκριση απαγορευόμενη από το άρθρο 7 της Συνθήκης. Πράγματι, η νομολογία του Δικαστηρίου δέχεται ότι, το γεγονός ότι αντιμετωπίζονται κατά τρόπο διαφορετικό καταστάσεις που είναι παρόμοιες δεν συνιστά καθαυτό δυσμενή διάκριση [50]. Έτσι, στην περίπτωση του Bundesvertriebenengesetz, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι πρόκειται για προνομιακή μεταχείριση που επιφυλάσσεται σε μια ομάδα η οποία βρέθηκε σε μειονεκτική θέση λόγω ιστορικών περιστάσεων.

Στην περίπτωση της Einingungsvertrag, η προνομιακή μεταχείριση εφαρμόζεται σε όλους εκείνους οι οποίοι πραγματοποίησαν ορισμένες σπουδές ή οι οποίοι απέκτησαν ορισμένη επαγγελματική πείρα στην πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας. Η Βλασσοπούλου θεωρεί ότι το κριτήριο αυτό εκ φύσεως εισάγει διάκριση και αμφισβητεί ότι αποβλέπει στην επίτευξη στόχου που δικαιολογείται κατά το κοινοτικό δίκαιο. Προσωπικά, τείνω να θεωρήσω ότι το καθεστώς της Einigungsvertrag δικαιολογείται καθόσον συνιστά προνομιακή μεταχείριση που επιφυλάσσεται σε ομάδα η οποία επίσης βρέθηκε σε μειονεκτική θέση κατόπιν ιστορικών περιστάσεων. Με άλλα λόγια, αποβλέπει στην κάλυψη της καθυστερήσεως, κατά τις αρχές της Συνθήκης ΕΟΚ, που υπέστη μια ομάδα κοινοτικών υπηκόων σε σχέση με όλους τους άλλους κοινοτικούς υπηκόους.

Συμπέρασμα

20. Λαμβάνοντας υπόψη τις προηγούμενες σκέψεις, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα ως εξής:

« Η υποχρέωση που συνεπάγεται για τα κράτη μέλη το άρθρο 52 της Συνθήκης ΕΟΚ και η οποία τους επιβάλλει να μην επιφυλάσσουν δυσμενή μεταχείριση στους κοινοτικούς υπηκόους οι οποίοι επιθυμούν να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους πέραν του εδάφους ενός και μόνου κράτους μέλους έχει την έννοια ότι οι αρμόδιες αρχές κράτους μέλους, οι οποίες επιφορτίζονται με τον έλεγχο αιτήσεως για τη χορήγηση αδείας ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου (« Rechtsanwalt ») που υποβάλλει υπήκοος άλλου κράτους μέλους — ο οποίος έχει άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου και ασκεί τη δραστηριότητα αυτή στο δικό του κράτος μέλος και ο οποίος έχει ήδη άδεια ασκήσεως των καθηκόντων του νομικού συμβούλου (« Rechtsbeistand ») και ασκεί τη δραστηριότητα αυτή στο κράτος μέλος στο οποίο ζητεί την άδεια —, οφείλουν να εξετάζουν κατά πόσον τα ακαδημαϊκά και επαγγελματικά προσόντα που έχει αποκτήσει ο αιτών στο κράτος μέλος καταγωγής και στο κράτος μέλος υποδοχής είναι αντίστοιχα των προσόντων που απαιτούνται κατά το εθνικό δίκαιο για την πρόσβαση στο εν λόγω επάγγελμα και να λαμβάνουν υπόψη την αντιστοιχία αυτή. »

50 — Βλ., για παράδειγμα, την απόφαση της 17ης Ιουλίου 1963, 13/63, Ιταλία κατά Επιτροπής (Rec. 1963, σ. 435, ειδικότερα σ. 361), και την απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 1963, 8/82, Wagner κατά Bundesanstalt für landwirtschaftliche Marktordnung (Συλλογή 1983, σ. 371, σκέψη 18).